

stabilizálása emelkedik ki. A díszcímlapokon megjelenő funkciómeghatározások alapján az utolsó fejezetben Kintzinger nyomon követi a különböző historiográfiai műfajok elkülönülését, s az eddigienél jobban láthatóvá teszi a humanista, az enciklopédikus és a kritikai történeti gondolkodás alakulásának és módszertani fejlődésének ösztönzőit, szerkezetét, területi és időbeli sajátosságait. A lapok bemutatják a történelem alaptudománnyá válásának folyamatát és a nemzetről mint a történelem alanyáról vallott elképzelésnek a kialakulását, s világosan jelzik a mecénások és a befogadók feltételezett elvárási horizontját, a befogadói kör folyamatos bővülését és abban az egyes társadalmi rétegek szerepét.

Az elmondottak csupán kiragadott szempontjai egy olyan komplex összehasonlító elemzésnek, amely az irodalomtörténész számára is tanulságos bemutatását adja a képi toposzokban való gondolkodás eddig feltáratlan mechanizmusainak. Túl a História-ikonográfia és a történeti gondolkodás kapcsolatára vonatkozó elmélyült fejtegetéseken, az irodalomtörténészt ez a vizsgálat egyrészt azért érdekelt, mert a történelemfogalomnak és a történelem alanyáról vallott koncepciónak a História-ikonográfia tükrében itt megrajzolt változása egyik alapfeltétele volt a modern irodalomtörténet kialakulásának. Másfelől mivel a XVI–XVIII. századi historiográfiai művek jelentős része irodalmi, retorikai teljesítményként is értékelhető, az irodalomtörténet számára sem közömbös, hogy a korszak történeti irodalma milyen képi retorikai szerkezetek kíséretében jutott el az olvasóhoz. Az időtematika kiemelkedő jelentősége a korszak költészetében és drámairodalmában ugyanúgy ismert, mint az emberi történelem egészének történetfilozófiai ihletésű epikus és drámai feldolgozásai, valamint a történelem hasznáról szóló, széles körben használt exemplumok és toposzok, az irodalom és a historiográfia műfajaiban megjelenő történelem- és időtudat összehasonlító vizsgálata azonban még csak a kezdeteknél tart. A kötet végül ráirányítja a figyelmet a könyvillusztráció irodalom- és művészettörténeti kutatásának meglehetősen elhanyagolt területére, s ezzel hozzájárul az irodalom és a képzőművészet kapcsolatrendszerének vizsgálatában ma még nagyrészt hiányzó elméleti, módszertani alapok megteremtéséhez.

TÜSKÉS GÁBOR

Brigitte Weiske: Gesta Romanorum. I. Untersuchungen zu Konzeption und Überlieferung. Bd. II. Texte, Verzeichnisse. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992. 215, 189. /Fortuna Vitrea 4./

Az egyik legnépszerűbb késő középkori exemplumgyűjtemény, a *Gesta Romanorum* keletkezés-története, szövegállománya és hagyományozódása több mint száz éve foglalkoztatja a filológiai, az irodalomtörténeti és a folklorisztikai kutatókat. A gyűjtemény átfogó értelmezése a tisztázatlan kérdések sokasága miatt Hermann Oesterley alapvető vizsgálatait óta lényegében máig hiányzik. Mint ismert, a legnehezebb problémákat a homályos keletkezéstörténet, a GR és a korabeli gyűjtemények viszonya, a kiterjedt szöveghagyomány, az összeállítás állandóan módosuló szerkezete, valamint az exemplumok és magyarázatok variabilitásának eltérő mértéke jelentik. Új lökést adott a kutatásnak Walter Röll 1988-ban megjelent tanulmánya, amely hosszú idő óta először foglalkozott behatóan a latin GR hagyományozódásával.

Röll tanulmánya mellett Brigitte Weiske munkáját a Fortuna Vitrea sorozat egyik szerkesztője, Burghart Wachinger ösztönözte elsősorban. A tübingeni egyetemen 1990-ben elfogadott doktori értekezés első része a hagyományozódás, a származás és a datálás megoldatlan kérdéseit tárgyalja, miközben nyomon követi a gyűjtemény bővülését, megállapítja a tematikus párhuzamokat, kapcsolatokat keres más exemplumgyűjteményekkel, s a latin kéziratok mellett behatóan foglalkozik a német szöveghagyománnyal. A második rész kísérletet tesz a gyűjtemény alapjául szolgáló értelmezési rendszer meghatározására. Itt olyan kérdésekre keres választ, hogy a GR mennyiben fogható fel egységes gyűjteményként, mi jellemzi a magyarázatok értelmezési technikáját, milyen az elbeszélő és az értelmező részek viszonya, s állást foglal a keletkezést meghatározó eszmei háttér, a szerzőség és a szándékolt recepció sokat vitatott kérdéseiben. Az első kötet függelékében 68 alaptörténet regesztája segíti a tájékozódást. A második kötet négy jól kiválasztott szöveg változatait közli párhuzamosan, s ezzel igazolja a kéziratcsoportok módosított osztályozását és az értelmezési rendszert érintő következtetéseket.

Weiske kiindulópontja az a megállapítás, hogy amennyire az Oesterley-féle kiadás segítette a kutatást, legalább annyira akadályozta is a GR eredeti formájának és koncepciójának megállapítását. Ezért a fő gondot arra fordítja, hogy a kontinentális hagyományra összpontosítva felülvizsgálja a kéziratok korábbi csoportosítási kísérleteit, meghatározza az archetipikusnak tekinthető szövegállományt, s az elbeszélő és értelmező részek összefüggései alapján, konkrét szövegek összehasonlító elemzésével megvilágítsa a gyűjtemény alapjául szolgáló elképzelést. Röll megfigyeléseire építve Weiske megerősíti az Oesterley által létrehozott első és második nagy kéziratcsoport önálló hagyományozódását, a másodiknál azonban – alapos kritikai okfejtéssel – kapcsolódásokat mutat ki az eddig külön kezelt z és J jelzésű csoportokkal.

A hagyományozódás során megfigyelhető sajátosságok közül érdemes kiemelni az összetett szövegstruktúrák redukcióját, a másodlagos bővítéseket, az egy gyűjteményen belül található elbeszélésváltozatokat és kontaminációkat, melyekhez gyakran különböző értelmezés kapcsolódik. Weiske hangsúlyozza, a GR nem zárt korpusz, hanem nyitott rendszer, amely azonos vagy hasonló elbeszélő konstellációk változatos feldolgozásával, a különböző elbeszélő minták variálásával és a tartalmilag változatlanul átvett szövegek adott minta alapján történt átértelmezésével jött létre. A gyűjtemény meghatározó vonását Weiske az exemplumok allegorizáló értelmezésében látja, mivel ez hozza létre a szövegek összetartozását. Erre alapozza a meggyőzőnek tűnő következtetést, hogy a GR nem mint szövegkorpusz, hanem mint gyűjteménytípus ragadható meg elsősorban. A GR jelentős integratív erejével kapcsolatos megfigyelést támasztja alá a különféle korabeli gyűjteményekkel végzett összevetés, melyek közül a *Tractatus de historiis Romanorum*, Hugo von Trimberg *Solsequiuma*, Robert Holcot *Moralitate*, Petrus Alfonsi *Disciplina Clericalis*, Jacobus de Cessolis *Solacium ludi scacorum*, valamint a *Barlám és Jozafát-történet* érdemel említést. Nem kevésbé figyelemre méltó Weiske munkájának az a része, melyben a szövegek válogatása, sorrendje, száma és az eltérő intenciók körütekintő vizsgálata alapján megkísérli hozzárendelni a német nyelvű GR változatokat a latin kézirat-csoportokhoz.

A GR értelmezési rendszerét vizsgálva a történeteket Weiske az exemplum funkción túlnyúló, irodalmi szövegekként értelmezi. Fő sajátosságuk a funkcionális elbeszélési mód, melynek következtében az egyes szövegek önálló jelentésük mellett a gyűjtemény egészére is vonatkoznak. Az egyes elbeszélés és a gyűjtemény szoros kölcsönhatását jelzi, hogy az allegorizáló értelmezés rendszerint csupán az alapot adja a történetek sajátos teológiai szempontokat követő argumentatív alkalmazásához. A magyarázatok visszatérő sajátossága az elbeszélő részletek funkcionális felhasználása, az allegorizálás és a moralizáció szoros kölcsönhatása, valamint hogy az allegorizálás többnyire a Krisztus megváltó tetteivel való összehasonlításban és az ember kiválasztottságának hangsúlyozásában teljesedik ki. Gyakran megfigyelhető, hogy ugyanaz a kép a kontextustól függően eltérő, sőt ellentétes jelentést hordoz, de vannak azonos értelmezési minták, amelyek számos változatban jelennek meg a magyarázatokban. Az értelmezések összessége Weiske szerint határozott üdvtörténeti felfogást tükröz, szoros összefüggésben a késő középkori teológia és spiritualitás bűnbánat-, kegyelem- és megigazulás-koncepciójával. A legfontosabb sajátosság, hogy a GR felfogásában a kegyelemnek meg kell előznie az emberi jócselekedeteket, ami ellentétben áll például Duns Scotus felfogásával. Weiske számos tartalmi és motivikus párhuzamot tud kimutatni a GR és Assisi Szent Ferenc *Opusculája* között, s a szerzőség sokat vitatott kérdésében egy ismeretlen angol ferences összeállító mellett foglal állást. A munka befejező részében nyomós érveket sorol fel amellet, hogy az összeállítást a prédikációban való közvetlen felhasználás mellett konverzusok, laikus testvérek, novíciusok és jövendő prédikátorok magányos olvasására is szánták.

Összegezve megállapítható, a disszertáció számos új kutatási eredményt közöl, melyek minden bizonnyal jelentősen ösztönözni fogják a *Gesta Romanorum*-mal kapcsolatos nemzetközi vizsgálatokat. Magyar vonatkozásban érdemes felidézni, hogy Katona Lajos tervezett monográfiája a *Gestáról* sajnos nem készült el, jegyzetei azonban megvannak, s azóta Timár Kálmán, V. Kovács Sándor, Dömötör Ákos és mások kutatásai nyomán több részvizsgálat született a témában. Ennek következtében a gyűjtemény széles

körü hatása a magyar irodalomra és a népköltészetre általában ismert. A közvetlen források, átvételek és tipológiai egyezések tisztázása érdekében azonban szükség lenne a magyarországi latin *Gesta-kéziratok*, a teljes és részleges fordítások minél teljesebb számbavételére, forrásainak meghatározására és a szövegek hatástörténetének körvonalazására. Ez egy, a Haller-féle fordítás modern kritikai edícióját is magában foglaló párhuzamos szövegkiadásnak lenne feladata.

TÜSKÉS GÁBOR

Ton Anbeek: Het donkere hart. Romantische obsessies in de moderne Nederlandstalige literatuur. Amsterdam University Press, 1996. 214.

Ton Anbeek, a modern németalföldi irodalom egyik legavatottabb ismerője új könyvében a modern holland próza romantikus vonulatát teszi vizsgálódása tárgyává. A könyv három nagyobb fejezetre (*Az ártatlanság; Az éjszakai oldal; A bánat szerelmesei*), azokon belül pedig több kisebb egységre (pl. *A gyermek; Örögi élvezet; Az új hit*) oszlik.

A könyv mottója egy Huizinga-idézet: „Általában nem is vagyunk tudatában, hogy – még az ún. realizmusban is – minden egyes motívum, legyen bár egy lapon vagy negyven, már egy a valóságból a romantikus képzelet által kikristályosított témát képvisel.” (*Cultuurhistorische verkenningen*.) A könyv a Huizinga-idézet szellemében, annak igazságát bizonyítandó, azt mutatja be, hogy egymástól nagyon távoli világlátású, korú és beállítottságú modern holland és flamand írók munkáiban egyaránt fellelhetők romantikus elemek, klisék (pl. a romantika sátáni vonulata Teirlincknél és Wolkersnél). Anbeek tétele szerint a modern holland és flamand szerzők általában nincsenek tudatában az általuk használt romantikus kliséknek, ahogy a mai kor embere se tudja, hány-szor hagyatkozik rájuk. Anbeek hangsúlyozza, könyve mennyire személyes indítatású: az irodalomtörténész egyszer s mindenkorra tisztázní szeretné volna a maga számára, mikor és miért használ romantikus képzeteket.

Jelentkezésekor, a múlt század elején a romantika csak igen szerény visszhangra talált Hollandiában. A mai holland szerzők munkái mégis tele vannak romantikus elemekkel. Ha

ezekben konkrét olvasmányélmények köszönnek vissza, a modern írók akkor se XIX. századi holland romantikusok munkáihoz nyúltak vissza (bár, mint Anbeek hangsúlyozza, ott is fellelhetők volna, amit kerestek), hanem Poe-hoz vagy Kleisthez. (Ha valami, ez sokat elárul a holland fejlődés természetéről; kár, hogy Anbeek ezt nem kommentálja.) Ezeket az elemeket azonban többnyire „romantikus” képzeletük közvetlenül az életből kristályosította ki”.

Anbeek viszonya is ebből adódik a romantikus hagyományhoz: ismereteit mindenekelőtt segédkönyvekből és szöveggyűjteményekből meríti; a könyvet díszítő képek, melyekre a könyv szövege többször is utal, azok a festmények és rajzok, amelyek a romantikát összefoglaló munkákat mindig is kiegészítik stb. Mindezzel azonban Anbeek nemcsak azt sugallja, hogy a modern holland és flamand írók viszonya is ilyen az írott hagyományhoz, hanem azt is, hogy a romantikus szerzők is (akiket hajlamos egy kalap alá venni) ártatlan, „alvajáró módon” alkotnak volna, így vonták volna ki romantikus képzeteiket a valóságból (mindkét feltételezést kétségesnek tartom).

A könyv üzenete: *Nincs új a nap alatt, kijózanító; a kérdés mégis az, hasonló belátás mondjuk egy amerikai szerzőt is olyan melankóliával töltené-e el, mint a könyv holland szerzőjét, vagyis a magát a józan és szkeptikus huszadik század végi értelmiségi szerepébe stilizáló Anbeek nem tartozik-e maga is a romantikának.* Aligha véletlen, hogy könyve végén arra kéri olvasóját, válasszon meg egy több kérdésből álló tesztet, amely akár a „Romantikus-e Ön?” címet is viselhetné (pl. „Vajon a minden előzetes cél és terv nélküli utazás-e az igazi?”, „Ugye egy kis elvetemültség csak érdekesebbé teszi az embert?”, „Ön szerint a beteljesületlen szerelem érdekesebb, mint a házasság, a maga előre kiszámítható következményeivel?” stb.), amivel maga is a romantikus iróniát gyakorolja: nem lehet eldönteni, tényleg az ellenkezőjét sugallja-e gesztusával.

Azonban Anbeek nemcsak a romantikus iróniának adósa, hanem az alkotás olyasfajta romantikus felfogásának is, amilyen Huizingáé. Könyvében viszonylag sokat idéz a holland történettől. Ezenkívül hosszán elemzi G. Komrij híres Huizinga-beszédét is, amelyben nem nehez felfedeznie a vallás helyét átvévő művészet